

DAg.; passatge de text no ben establert), i repetidament JoMartorell: «força del vostre valerós braç, ab ànimo viril o taill d'espasa» (Ag. III, 101; i II, 197, cita en *avers* VESSAR).

Ja s'usà d'hora en el S. xv; l'adv., però, encara se li anticipà: «--- la batalla durà tro al vespre; axí que'l nostre estol, ab les 20 galees dels venecians, *virilment* vencé l'estol dels genoveses, e pres-ne 33 galees ---», Cròn. del Cerimoniós (Pag., 305.70; Bof., 307); «emprès he --- scriure llur tall / --- / les dones tenir en vil, / comportant-les *virilment*, / sols aquella --- bé scollir / entr' espines flor de lir / ---», JRoig (*Spill*, v. 20); «los de dins defenien-se molt *virilment*, com cavallers», JoMartorell (Ag. I, 284), «establir aquella en --- manera que pugue ésser resistit *virilment* e poderosament al rey ---» a. 1463 (contra Joan Sens-Fe, *CoDoACA* XXI, 12); «*virilment* o fortment: virilliter, fortiter», JnEsteve (*LiEleg.*). L'aplicació al penis és ja almenys del S. xv: «les vies del membre viril», «per la ventositat fa dreçar lo membre *viril*» en els «*Quesits e Perquens*», trad. d'Albert el Magne (incunable de 1491, f° 41,20).

DERIV.: *Virilitat* [Lab. 1840]; *desvirilitat*. *Virilitzar*; *-ador*, *-a* (fi S. XIX, DA.G.). *Virago* [DFa.], ll. *virago*, *-inis* 'dona robusta, guerrera'.

Virior definit «fortitud, vigoria» pel diccionari Fabra, i no recollit fins al DA.G., que l'explicava com «virilitat, fortaleza», citant-ne dos passatges del poeta floralista Riera Bertran, 1885: «la encesa llar hont sa família troba *virior*» i «a ma existència dóna més *virior* de creyent». De cap als mateixos anys ha de ser la cita que dóna d'una vida de *Sant Martí* del catequista jesuïta Fc. Butinyà (Banyoles, 1834-98); «ja 's coneix vostra impotència y que no teniu *abilió* ni atreviment de lluytar d'un a un» (que el DA.G. encapçala «*habilió*: facultat, poder»).

Les primeres cites literàries que en trobo, fora d'aquestes, són de Joaquim Ruyra, que ja l'usà en dues narracions de les publicades en *Marines y Boscatges* (1903), en les quals, segons l'edició publicada en *Pinya de Rosa* (1920), encara no s'ha decidit entre les dues variants, si bé les usa amb el mateix valor: «estava tan lassada, que ni *habilió* vaig tenir d'agenollarme per a resar la salve» (*El Rem de Trenta-quatre*, P. d. R. II, 104); «vaig perdre la son: no tenia *habilió* de fer res; el pinzell me queia de la mà ---» (id., trad. d'Ertkmann-Ch., *Rond.*, a. 1906, 209.6f.); però d'altra banda: «ja ni tenia *virior* de fugir» (*La Basarda*, P. d. R. I, 109, ja igual en *M. y B.*, 117).

Una i altra variant es troben quasi pel mateix temps en altres escriptors importants, que com els anteriors són o tenen lèxic del NE. El meu pare degué rebre el primer coneixement del mot, com diu en una nota presa pel juny de 1898 a l'Alt Empordà: «*abilió* o *bilió*: habilitat, enginy, acudit; ex.: 'no va tenir *bilió* per acostar-se al plat, ho ha dit l'apotecari, Llers». Després ho va usar sovint en les seves obres, des de la *Vida Austera* (1906): «a fora de la raó, i en contra de la raó, segueix regint i valuant el ser la veritat cordial, que la intel·ligència no ha tingut *habilió* per con-

cebir» (pròleg, així a l'autògraf, però amb grafia *habilió* des de la 1.ª ed., p. 16); «la força corporal li va faltant, en tanta manera que amb prou feines li resta *habilió* per moure les mans» (id. IV, §4, p. 276);

I més sovint que enlloc, en la trilogia novel·lesca: «com sigui que, amb el benestar de les benes i de la netedat i frescor de l'aigua, ell hagués aclucat els ulls, la Maria Annetta li va dir: —Beveu, bon home—. I el ferit, sense *habilió* per a obrir-los, va regalar-se amb un doll de delícies», *Silèn*, III, 61; «una munió d'hommes com ell, que duien enrocada una fe en el cor, però que malfiant-se de la pròpia *virior* intel·lectual per a triomfar contra la fascinació sàvia de l'error, ho esperaven tot de la perseverança en l'acció ---», *Silèn*, X, 135; «--- li va presentar la faixa de tinent general --- se la va posar amb tanta emoció que tremolant-li les mans, ni *bilió* tenia per a nuar-la», *Silèn* XV (autògraf, però ja mudat en *virior* 1.ª ed., p. 198).

De dona o d'home (com Ruyra i Oller): «somicava temerosament, volia desfer la tenalla de les mans que li espunyien els braços, protestava sense *virior* i, flonja i tova, murmurava: —Deixa'm estar, Pigmalí, que em fas mal», *Pigmalí*, XVIII, 241. «--- Cap al tard de ma vida plena / --- / em plau de girar la mirada / a tant d'amor i cosa amada, / abans de di 'ls-hi —Adéu-siau / --- / Ma *virió* encara és ben forta, / mes la Mort, que truca a la porta; / guaita pel forat de la clau; / no em deixeu rosses esperances: / el meu cor, clafert de recances, / no vol encar l'eterna pau», id. (*Elegia de València*, 1937, 17a, O. C., 1398). 'Vigor i expressivitat artística' atribueix Noller a una obra plàstica de Caterina Albert (VCatalà): «vostè, una noieta encara, estava modelant un cap que jo vaig alabar per la *virior* de la seva factura» (*Memòries Lit.*, 21.3).

Ho recordo d'algun altre prosador del NE. (Pous i Pagès?), almenys: «El perseguit se li escapà a un pam del morro: ni *habilió* tingué de fer un últim esforç per atrapar-lo», PBertrana (*Proses Bàrbares*, 33). I la forma amb *-li* la recollí també el DA.G.¹ (s. v. *av-*) a Camprodon: «*avilió*, *-lió*, ex.: ja se sab que quan hom surt d'una malaltia no té mica d'*avilió*».

Spitzer (*Lexikalisches aus dem Katalanisch*, 150), a base només del passatge de Ruyra, M. y P., 117, es preguntava si podia ser una derivació del ll. *vires* 'forces';² i, negant-ho, perquè *vires* no ha tingut continuació romànica, preferia un *VIRIL-ORE de VIRILIS, que ja no en manca del tot (VIRILIA > eiv. *varia*, port. *brilbas*, cast. antiq. *verija* 'engonals'), però «am wahr-scheinlichste Identität mit *abilió*», que deu pendre com un derivat de *hàbil* a base de la definició de Vogel «fähigkeit, schick, kraft»; però Vogel (1911) ho cita de Bulbena, que es deu fundar en Ruyra, i llur definició té poc valor; segurament tots plegats pensen en l'angl. *able* 'capaç' < *habilis*; però ni *hàbil* té el sentit de 'angl. *able*' ni, partint d'*hàbil*, és gaire concebible una derivació catalana en *-ior*.

En realitat crec que es tracta d'un avatar del ll. tardà i cristià *viriosus*, bastant usat per Tertul·lià. Justament aquest conducte literari ens condueix a l'ambient